

Liubomyr Khakhula

Uniwersytet Narodowy Politechnika Lwowska /
Lviv Polytechnic National University
Lwowskie Muzeum Historyczne / Lviv Historical Museum

 <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>

Wojna jako wyzwanie destrukcyjne: przekształcenia wschodniogalicyskich muzeów w latach II wojny światowej

Summary

War as a Destructive Challenge: Transformations of Eastern Galician Museums during World War II

The article analyses the destructive changes experienced by museal institutions in the Lwów, Tarnopol, and Stanisławów voivodeships of the Second Polish Republic during the Soviet and German occupation in the years of World War II. By the end of the interwar period, the museum movement in Eastern Galicia had reached a high level of development and was characterized by institutional diversity and a variety of collections. Serious organizational changes occurred in museums in 1940, when Soviet party functionaries drastically reduced the number of institutions, while private, church, and community museums were eliminated. During the German occupation, the museums of Lwów, Tarnopol, Stanisławów, Kolomyia, Sambor, and Sokal were closed to the public, and the most valuable collections were taken away for office decoration and removed to the Third Reich. Both the Bolsheviks and the Nazis plundered such museum artifacts as the archaeological Golden Mykhalkiv Treasures from Podillia (taken to Moscow), Albrecht Dürer and other Polish and foreign masters' drawings (taken to Berlin), as well as thousands of other museum exhibits that were taken away. In the spring of 1944, the Germans permitted evacuation of Polish national museum artifacts from Lviv museums, as well as Ukrainian archaeological exhibits. The negative



© by the author, licensee University of Lodz – University of Lodz Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: not applicable. **Conflicts of interests:** none. **Ethical Considerations:** the authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

Received 2025-11-25. Verified 2025-11-25. Reviewed 2026-01-08. Accepted: 2026-01-12

balance of wartime fates of Eastern Galician museums is marked by the dismemberment of pre-war collections and the loss of their integrity.

Keywords: Eastern Galicia, World War II, museums, occupation, reorganization of cultural institutions, relocation of cultural property, war losses

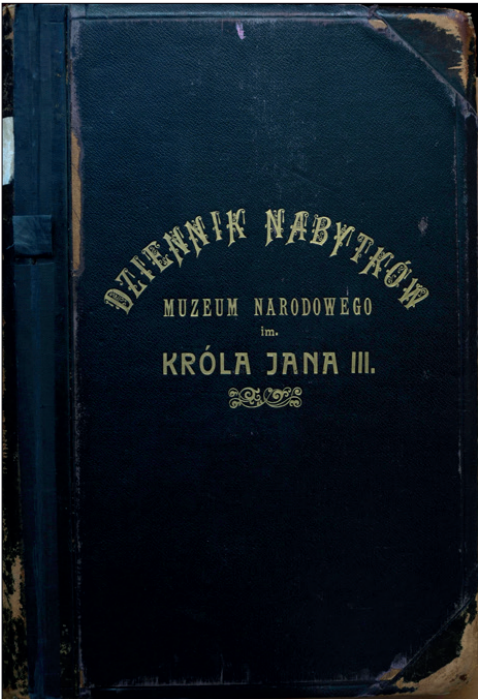
Streszczenie

W artykule przeanalizowano destrukcyjne zmiany, jakich doświadczyły instytucje muzealne trzech województw Drugiej Rzeczypospolitej: lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego, w czasie sowieckiej i niemieckiej okupacji w latach II wojny światowej. Pod koniec okresu międzywojennego ruch muzealny we wschodniej Galicji osiągnął wysoki poziom rozwoju i cechował się instytucjonalną różnorodnością oraz bogactwem zbiorów. Poważne organizacyjne zmiany zaszły w muzealnictwie w 1940 r., kiedy sowieccy partyjni funkcjonariusze drastycznie zmniejszyli liczbę instytucji, a prywatne, kościelne i stowarzyszeniowe muzea zostały zlikwidowane. W latach niemieckiej okupacji muzea Lwowa, Tarnopola, Stanisławowa, Kołomyi, Sambora i Sokala zamknięto dla publiczności, a ich najcenniejsze zbiory odbierano, by dekorować nimi biura oraz wywozić je do III Rzeszy. Zarówno bolszewicy, jak i naziści dokonali grabieży takich muzealnych okazów, jak archeologiczne skarby mihałkowskie z Podola (wywiezione do Moskwy), rysunki Albrechta Dürera oraz innych mistrzów polskich i obcych (zabrane do Berlina) oraz tysięcy innych zabytków muzealnych. Wiosną 1944 r. Niemcy wydali zezwolenie na ewakuację z lwowskich muzeów ukraińskich zabytków archeologicznych, a także polskich pamiątek narodowych. Negatywny bilans wojennych losów wschodniogalicjskich muzeów objawia się rozproszeniem przedwojennych kolekcji i utratą ich integralności.

Słowa kluczowe: wschodnia Galicja, II wojna światowa, muzea, okupacja, reorganizacja instytucji kultury, przemieszczenia dóbr kultury, straty wojenne

Wybuch II wojny światowej zastał wschodniogalicjskie muzealnictwo w pełnym rozkwicie różnorodności instytucjonalnej (muzea prywatne, państwowe, gminne, stowarzyszeniowe, kościelne, narodowe) oraz bogactwa zbiorów (historia, malarstwo, rzeźba, etnografia, przyroda, archeologia, rzemiosło). Muzealny krajobraz Lwowa, Tarnopola, Stanisławowa, Kołomyi, Przemyśla, Sanoka, Stryja, Sambora i Trembowli wzbogacali także profesjonalni opiekunowie kolekcji (dyrektorzy, badacze artefaktów, kustosze i kuratorzy), którzy swój talent i pasję realizowali w tematycznych formach wystawienniczych. W latach 1939–1945 muzea województw lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego

Drugiej Rzeczypospolitej trafiły w destrukcyjny wir wojny, który nie pozwolił instytucjom powrócić do pierwotnego stanu, a bogate zbiory i potencjał ludzki uległy rozproszaniu, rozgrabieniu lub zniszczeniu. Badanie procesów muzealno-kulturowych w Galicji Wschodniej pod okupacją sowiecką i niemiecką pozwala nie tylko zrekonstruować kalejdoskop wydarzeń, prześledzić losy profesjonalnego środowiska muzealnego czy ustalić jakościowy i ilościowy wymiar strat kulturowych, ale także skonceptualizować pojęcie odpowiedzialności za zniszczenie materialnych nośników pamięci kulturowej Europy Środkowo-Wschodniej. Proponowane spojrzenie naukowe na losy muzeów w latach II wojny światowej zawiera trzy badawcze perspektywy, a mianowicie – instytucje, ludzie, przemieszczenia/straty zabytków. Pozwalają one prześledzić zmiany organizacyjne w muzealnictwie spowodowane działaniami władz okupacyjnych; przybliżyć kwestię kadry muzealnej według jej narodowości, profesjonalnego doświadczenia i zaangażowania; detalizować straty poniesione wskutek nieprofesjonalnych lub zbrodniczych decyzji organów nadzorujących działalność muzealną.



LICZBA POZOSTA KOPIA	DATA	PRZEDMIOT	POCHODZENIE	CENA		MIEJSC TAKŻE	UWAGA
				KOR.	MAL.		
							1909.
325 20.09.18 1	19	Innocenty N. papież. 61 x 75	Opisany fragment Kartusza Jan deakiego. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 20.
327 20.09.18 5	"	Portret Ferdera Pol. Łochiego, arcyb. gniezn. papymasa. 71 x 57 cm	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 21.
330 20.09.18 5	"	Portret Ferdera Poloc. Kiego, arcyb. gniezn. papymasa. - kopia III w. 113 x 102.5	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 22.
312 4	"	Portret ks. Orzechyński. Świeży (Socara?) w. III 175 x 22 cm	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 23.
336 5	"	Stefan Polocki, oj. bródzianski 24 x 16.5 cm	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 24.
317 6 20.09.18	"	Stanisław Ledc. ciwowski, marszałek korpulancyjski ławogrodz. kuj. 416 x 22.5 cm	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 25.
318 7 20.09.18	"	Portret Józefa ks. Senna. łowickiego. kopia. 71 x 62 cm	de. 22.12				WYKAZ DEKRETO 19.1 Zm. 26.

1. Dziennik nabytków Muzeum Narodowego im. Króla Jana III
(Źródło: Archiwum Lwowskiego Muzeum Historycznego)

Kiedy 1 września 1939 r. na Lwów i inne galicyjskie miasta zaczęły spadać niemieckie bomby, muzealnicy nie byli całkiem przygotowani do natychmiastowej ewakuacji zabytków w bezpieczne miejsca. Poza tym w bardzo szybkim trybie ekspozyty demontowano z gablot i na parterach lub w piwnicach renesansowych kamienic na Rynku pakowano w skrzynie. Zupełnie nieprzygotowane na działania wojenne było Muzeum Lubomirskich, będące oddziałem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Jak wspominał pracownik, a po wojnie dyrektor Ossolineum Franciszek Pajączkowski, „wszystkie obrazy ze słynną »Unią« Matejki w Galerii nakrytej szklanym dachem, rękopisy i cymelia biblioteczne na swych zwykłych miejscach, dopiero wówczas, gdy na miasto zaczęły spadać bomby, zarządzono prace ochronne”¹. Ówczesny kustosz Muzeum, historyk sztuki Mieczysław Gębarowicz kierował zabezpieczaniem obrazów i numizmatów (w tym złotych monet i medali). Zawinięte w stare gazety ekspozyty pakowano do skrzyń, „dla których schowkiem było palenisko dawnego kominka”². Na szczęście we wrześniu 1939 r. lwowskie muzea od działań wojennych znacznie nie ucierpiały. Uszkodzono gmach Muzeum Przemysłu Artystycznego, w Galerii Miejskiej ucierpiało kilka obrazów, w innych lwowskich muzeach powybijano setki szyb.

Kiedy bolszewicy wkroczyli do Lwowa 22 września i przejęli władzę nad miastem, rozpoczęto konfiskatę nowoczesnej broni z muzeów posiadających zbrojownię³. Poza wielkimi miastami czerwoarmiści rabowali muzea, prywatne dwory i kościoły. Specjalnie w tym celu powołane tzw. trofiejne bataliony bezprawnie odbierały pamiątki historyczne i dzieła sztuki, wywożąc wszystko do Związku Sowieckich Republik Radzieckich. Wspomniane rekwizycje broni muzealnej często wychodziły poza kategorie niebezpiecznej broni białej i palnej:

Znikły przy tej sposobności również i różne zabytkowe sztuki, a także broń z czasów wielkiej wojny, obrony Lwowa 1918 i walk polsko-bolszewickich 1920 r. Rekwizycji tej dokonywali ciemni żołdaci, wydający na skrawkach papieru ciężko nagryzłomone poświadczenia odbioru. Trudno im było wytłumaczyć, że np. honorowa szabla gen. Tadeusza Rozwadowskiego jest pamiątką historyczną; wystarczyło słowo polski generał, aby wzmogła się ich chęć zaboru⁴.

¹ F. Pajączkowski, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w ostatnim dwudziestoleciu (1928–1948)*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1948, t. III, s. 597–598.

² *Vide*: D. Sidorowicz-Mulak, *Ze Lwowa do Wrocławia. Ossolineum w latach 1939–1947*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 10, s. 87.

³ K. Naumenko, *Misto naperedodni i na pochatku svitovoi viiny*, [w:] *Istoriiia Lvova. U trokh tomakh*, t. III, red. Ya. Isaievych, M. Lytvyn, F. Steblii, Lviv 2007, s. 169.

⁴ M. Matwijów, *Sprawozdanie „Archiwa, biblioteki i muzea lwowskie” z 1940 r.*, „Rocznik Lwowski” 1997–1998, s. 7–30, <https://lwow.home.pl/rocznik/archiwa.html> (dostęp: 18 VII 2024).

Przy nowo utworzonym Tymczasowym Zarządzie Lwowa powołano stanowisko inspektora muzealnego. Pełnienie tych obowiązków powierzono ukraińskiemu kolekcjonerowi Wołodymyrowi Pańkiwu. Od listopada 1939 r. rozpoczęła działalność Komisja ds. Ochrony Pamiątek Kultury Tymczasowego Zarządu Obwodu Lwowskiego, zadaniem której było stworzenie rejestru wszystkich muzeów i przygotowanie propozycji reorganizacji instytucji muzealnych według zasady komasacji – zmniejszenia liczby muzeów zgodnie z kryterium tematycznej zawartości ich zbiorów⁵. Przewodniczącym Komisji został kijowski pisarz Petro Panch. W Tarnopolu we wrześniu 1939 r. stanowisko inspektora ds. muzealnictwa obwodowego Oddziału Ludowej Oświaty objął ukraiński malarz Teodor Wacyk, który od sierpnia pracował w Muzeum Podolskim jako kierownik Działu Sztuki. Od 14 listopada 1939 r. T. Wacyk sprawował funkcję dyrektora Muzeum⁶.

Muzealna polityka bolszewików była przedłużeniem praktyk stosowanych od dawna w ZSRR. Do spraw muzealnych przywiązywano wielką wagę i wydawano duże sumy na reorganizację i utrzymanie tych instytucji, ale robiono to wyłącznie w celu propagandy ideologii bolszewickiej, ponieważ muzea, podobnie jak literaturę, bolszewicy traktowali jedynie jako narzędzie indoktrynacji⁷. Partyjni funkcjonariusze byli przekonani, że we Lwowie w 1939 r. działało za dużo jednostek muzealnych, „podobnych do siebie w charakterze swoich zbiorów i ekspozycji”, a ich reorganizacja jest sprawą konieczną⁸.

Warto zauważyć, że pod koniec lat trzydziestych XX w. we wschodniej Galicji prowadziło działalność około 40 muzeów – prywatnych, państwowych, gminnych, kościelnych i stowarzyszeniowych. W samym Lwowie – ośrodku kulturowym o wyjątkowym znaczeniu – funkcjonowało 25 muzeów i około 70 kolekcji prywatnych⁹. Wizytówką Stanisławowa było Muzeum Pokuckie, Kołomyi i Żabie – Muzeum Huculskie, Tarnopola – Muzeum Podolskie¹⁰. Muzealna kadra instytucji kultu-

⁵ Yu. Smirnov, *Działalność Komisji z ochrony pamiątek kultury u Lwovi w 1939–1940 rokach*, „Halytska brama” 2009, nr 7–9(175–177), s. 30.

⁶ Ya. Haidukevych, *Istoriia Ternopilskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, <https://gazeta.te.ua/istoriya-ternopilskogo-oblasnogo-kraieznavchogo-muzeyu/> (dostęp: 11 IX 2024).

⁷ *Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy: IX. 1939 – VI. 1941: zbirnyk*, red. M. Rudnytska, Niu York 1958, s. 246.

⁸ I. Horban, *Życie muzealne we Lwowie. Rok 1939*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 23.

⁹ J.T. Petrus, *Muzea lwowskie 1823–1939*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej*, Kraków, maj 1995, t. II, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1996, s. 425–434.

¹⁰ *Regjonalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach*, Tarnopol 1930; L. Quirini-Popławski, *Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji idei*, „Płaj” 2008, nr 36, s. 111–131; O. Ciwkaż, *Z dziejów*

ry województw lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego złożona była z wybitnych badaczy dziejów, sztuki i przyrody. W najstarszym polskim muzeum historycznym – Muzeum im. Lubomirskich – pracowali teoretyk polskiego muzealnictwa dr Mieczysław Treter (1883–1943), historycy sztuki, prof. Mieczysław Gębarowicz (1893–1984), dr Helena Blumówna (1904–1984). Lwowskie środowisko muzealne szanowało kierownika Dyrekcji Archiwum, Biblioteki i Muzeów miasta Lwowa dr. Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)¹¹. Kustoszami miejskich muzeów byli dr Karol Badecki (1886–1953), Rudolf Mękicki (1887–1942), dr Łucja Charewiczowa (1887–1943), dr Franciszek Ksawery Piwocki (1901–1974). Nowe miejskie muzea – Muzeum Pradziejów Ziemi Czerwieńskiej i Muzeum Etnograficzne – kształtowali archeolog i działacz państwowy prof. Leon Kozłowski (1892–1944) i etnograf Aleksander Prusiewicz (1878–1941)¹². Ukraińskie środowisko muzealne reprezentowali dyrektor Muzeum Narodowego we Lwowie dr Ilarion (Hilarion) Świencickij (1876–1956) oraz archeolog i dyrektor Muzeum Towarzystwa im. Szewczenki dr Jarosław Pasternak (1892–1975)¹³. Orędownikiem muzealnictwa ormiańskiego, a także organizatorem Muzeum Podolskiego w Tarnopolu oraz Muzeum Pokuckiego w Stanisławowie był archeolog, konserwator zabytków Bogdan Janusz (1887–1930). Powstanie Muzeum Żydowskiej Gminy Wyznaniowej możliwe było dzięki przychylniej postawie lwowskiego lekarza i kolekcjonera Marka Reichensteina (1876–1932).

W maju 1940 r. Rada Komisarzy Ludowych Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wydała postanowienie „O organizacji muzeów i bibliotek w zachodnich obwodach Ukrainy”. Na jego mocy we Lwowie utworzono pięć muzeów: Państwowe Obwodowe Muzeum Historyczne, Państwowe Obwodowe Muzeum Etnograficzne, Państwową Obwodową Galerię Obrazów, Państwowe Obwodowe Muzeum Przemysłu Artystycznego we Lwowie i Państwowe Obwodowe Pamiątkowo-Literackie Muzeum im. Iwana Franki¹⁴. Placówki Stanisławowa, Tarnopol i innych galicyjskich miasteczek przekształcono w muzea historyczno-krajoznawcze.

Biblioteki miejskiej im. W.N. Smagłowskiego w Stanisławowie (1872–1939), „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2006, nr 13, s. 21–34.

¹¹ A. Czołowski, *Lwowskie zbiory muzealne*, „Pamiętnik Muzealny” 1938, z. 7, s. 17–24.

¹² A. Biedrzycka, *Wojenne losy Aleksandra Prusiewicza i jego „Dziennik z wydarzeń II wojny światowej 1939–1941”*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2021, R. XIII, s. 225–244.

¹³ M. Lytvyn, L. Khakhula, V. Shkorubka, *Merezha ta osoblyvosti orhanizatsiinoi struktury viiskovykh muzeiv Ukrainy na suchasnomu etapi*, „Viiskovo-naukovyi visnyk” 2022, nr 38, s. 80.

¹⁴ *Postanova Radnarkomu URSR Proorganizaciū muzeiv i bibliotek u zabidnih oblastah Ukraini. 8 travnā 1940 r.*, [w:] *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: dokumenty i materialy*, t. I (1939–1953), upor. T. Halaichak, Kyiv 1995, s. 94.

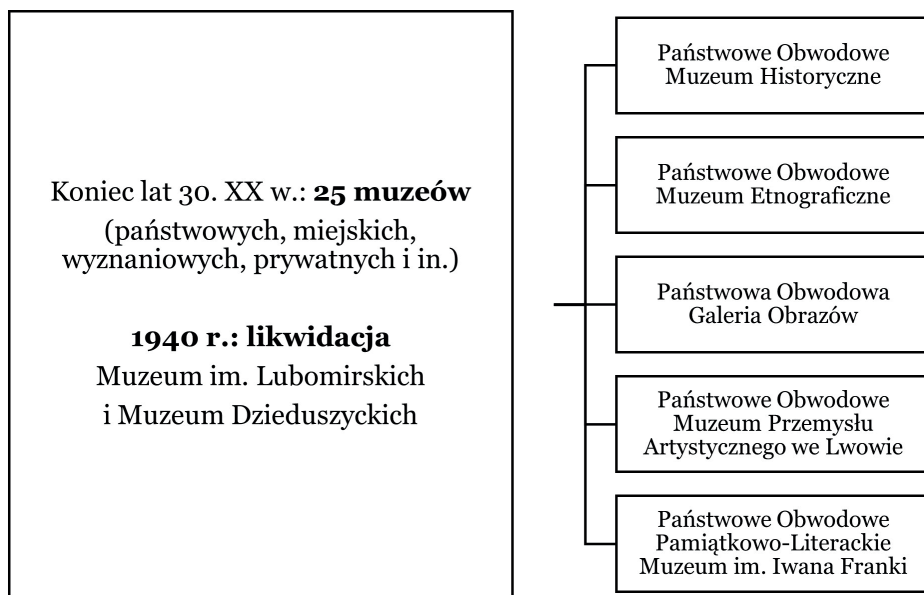


2. Delegaci XIII Zjazdu „Związku Muzeów w Polsce”, Lwów, 12–14 VI 1937 r.
(Źródło: „Pamiętnik Muzealny” 1938, z. 7, s. 5)

W tymże czasie, ze względu na ich polski, arystokratyczny charakter, likwidowano muzea prywatne – Muzeum im. Lubomirskich, przyrodnicze Muzeum Dzieduszyckich, inne muzea narodowe i wyznaniowe. Warto wspomnieć, że Muzeum im. Dzieduszyckich prowadziło „najbardziej usystematyzowaną i ukierunkowaną działalność naukowo-badawczą, wydając własną serię »Acta Musei Dzieduszyckiani«, z rozprawami naukowymi i wiadomościami o Muzeum”¹⁵. Zbiory Muzeum Lubomirskich władze rozdzieliły pomiędzy trzy nowo utworzone państwowe instytucje – Muzeum Historyczne (utworzone z przedwojennych Muzeum Narodowego im. Króla Jana III i Muzeum Historycznego Miasta Lwowa), Galerię Obrazów i Muzeum Przemysłu Artystycznego. Po reorganizacji zabytki z Muzeum Lubomirskich przewożono na wozach bez specjalnego zabezpieczenia, wskutek czego dużo eksponatów uszkodzono lub zniszczono. Kustosz M. Gębarowicz dopilnował sporządzenia spisów przemieszczanych artefaktów. W Ossolineum natomiast pozostały pochodzące z Muzeum Lubomirskich, Biblioteki Pawlikowskich i Biblioteki Fundacyjnej im. Wiktora Baworowskiego rysunki, grafika, fotografie,

¹⁵ M. Matwijów, *Muzea lwowskie wczoraj i dziś*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 13/3(24), s. 183.

zdobiące ściany instytucji obrazy oraz numizmaty, ukryte przez Gębarowicza. Po włączeniu Ossolineum do utworzonej 1 stycznia 1940 r. Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk USRR wspomniane pamiątki przekazano do Oddziału Sztuki i umieszczono w Pałacu Baworowskich¹⁶.



3. Sowiecka reorganizacja muzeów Lwowa z 1940 r. (Źródło: *Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: dokumenty i materialy*, t. I (1939–1953), upor. T. Halaichak, Kyiv 1995)

Przeprowadzając zmiany w systemie muzealnictwa, władze miały na celu „całkowite podporządkowanie muzeów państwu radzieckiemu, wprzęgnięcia ich w propagandę komunistyczną i państwową, zatarcia śladów ich dorobku z okresu »jaśniepańskiej« Polski, a poprzez likwidację części z nich i komasację ich zbiorów nadanie im bardziej jednolitego charakteru i profilu”¹⁷. Wybitny znawca dziejów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Maciej Matwijów scharakteryzował przymieszczenia pamiątek następująco:

Lwowskie Muzeum Historyczne otrzymało dawną broń, numizmatykę, pamiątki historyczne i zbiory archeologiczne Muzeum im. Lubomirskich, Muzeum Historycznego m. Lwowa, Zbiorów Orzechowicza i Muzeum Naukowego Towarzystwa

¹⁶ D. Sidorowicz-Mulak, *op. cit.*, s. 90.

¹⁷ M. Matwijów, *Muzea lwowskie...*, s. 184.

im. Szewczenki; Galeria Obrazów otrzymała obrazy i rzeźby Muzeum im. Lubomirskich, Biblioteki Baworowskich, Zbiorów Orzechowicza oraz część obrazów muzeów Przemysłu Artystycznego i Diecezjalnego; Muzeum Przemysłu Artystycznego otrzymało odpowiednie dla swego profilu zbiory Muzeum im. Lubomirskich, Zbiorów Orzechowicza, Muzeum Żydowskiej Gminy Wyznaniowej i Muzeum Instytutu Staupigijnego; Muzeum Etnograficzne otrzymało zbiory etnograficzne Muzeum im. Dzieduszyckich i Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki; ukraińskie Muzeum Narodowe otrzymało zbiory Muzeum Instytutu Staupigijnego, Seminarium Duchownego oraz ikony Muzeum Historycznego m. Lwowa. Zmieniła się częściowo obsada kierownicza w muzeach, którą objęli ukraińscy funkcjonariusze partyjni, niekiedy bez żadnego przygotowania fachowego, chociaż polski przedwojenny personel pozostał przeważnie na swoich stanowiskach. Językiem urzędowym stał się język ukraiński¹⁸.

W latach bolszewickiej okupacji muzea poniosły straty nie od działań wojennych, lecz od nieprofesjonalnych reorganizacji i przemieszczeń eksponatów. W 1940 r. ze Lwowa wywieziono złote skarby michałkowskie z Podola i archeologiczne artefakty VIII–VI w. p.n.e. W Drugiej Rzeczypospolitej zabytki chroniono we lwowskim Banku Hipotecznym jako własność Muzeum Dzieduszyckich. W 1940 r. przysłany do Lwowa archeolog Petro Kurinnyj wywiózł pamiątki do Kijowa. Uważane za własność Akademii Nauk USRR muzealia trafiły do Moskwy, później do leningradzkiego Ermitażu¹⁹. Jesienią 1939 r. rozkwaterowane w Pałacu Brunickiego sowieckie oddziały wojskowe zniszczyły część zbiorów Konstantego Barona Brunickiego. Partyjni funkcjonariusze celowo uszkadzali muzealne eksponaty z wojen polsko-ukraińskiej z lat 1918–1919 i polsko-bolszewickiej z 1920 r., magazynując je w „nieodpowiednich warunkach w piwnicach Muzeum Historycznego”²⁰. Więc

niekończące się przemieszczenie zbiorów bez niezbędnej dokumentacji i w niewłaściwych warunkach nieuchronnie prowadziło do ich zniszczenia lub kradzieży. Niektóre zbiory straciły swoje katalogi w całości lub w części. Zniszczenie katalogów wielkich zbiorów muzealnych praktycznie uniemożliwia całkowitą ich rekonstrukcję i określenie strat²¹.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ M. Bandrivskyi, L. Krushelnytska, *Zoloti Mykhalkivski skarby ta yikh dolia*, Lviv 2012, s. 180–184.

²⁰ M. Matwijów, *Muzea lwowskie...*, s. 185.

²¹ R. Dziuban, *Kulturni tsinnosti ustanov Lvova u 1939–1953-kyh rr.: peremishchennia i vtraty*, Lviv 2020, s. 107.

Niemiecka okupacja nie przyniosła wielkich organizacyjnych zmian w systemie galicyjskich muzeów. Większość instytucji kontynuowała działalność w ramach ustalonych przez Sowietów. W dniu 1 lutego 1942 r. niemieckie władze okupacyjne podzieliły Muzeum Historyczne na dwie instytucje – Muzeum Historii Starożytnej we Lwowie (Museum für Vor- und Frühgeschichte in Lemberg, pl. Rynek 4) i Muzeum Historyczne we Lwowie (Historisches Museum in Lemberg, pl. Rynek 6)²². Dyrektorem pierwszego z nich w latach 1942–1944 był Jarosław Pasternak, natomiast Muzeum Historycznym w czasie okupacji kierowali muzeolog i medalier Rudolf Mękicki (do sierpnia 1942), pracownik Muzeum, historyk Oleksandr Tarnowycz (do grudnia 1942) i historyk sztuki, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie Władysław Podlacha (do września 1944)²³. Dyrektorem II Oddziału Biblioteki Państwowej we Lwowie (Abteilung 2 Staatsbibliothek Lemberg, obejmował zbiory Ossolineum i Biblioteki Baworowskiego) został „podziemny dyrektor” Ossolineum M. Gębarowicz. Natomiast Niemcy usunęli ze stanowiska dyrektora Muzeum Przemysłu Artystycznego, etnologa Franciszka Ksawerego Piwockiego²⁴. Kierownictwo nad Galerią Obrazów objął ukraiński malarz Iwan Iwanec.

W dniu 11 lipca 1941 r. niemiecki specjalny Pełnomocnik ds. Ochrony Dzieł Sztuki Ewald Behrens wydał dokument zatytułowany „Instrukcja dla kierowników muzeów Lwowa”, w którym odpowiedzialnością za ochronę kolekcji obarczono bezpośrednio kierowników i pracowników naukowych placówek kultury²⁵. W czasie okupacji Niemcy zamknęli muzea dla publiczności, a pracownicy prowadzili w nich prace badawczo-organizacyjne. Pierwsze rozporządzenie Rządu Generalnego Gubernatorstwa o zamknięciu dla zwiedzających muzeów w Generalnym Gubernatorstwie wydano 4 września 1941 r. Dnia 23 czerwca 1942 r. Wydział Nauki i Szkolnictwa przy Urzędzie Gubernatora Galicji (sprawował nadzór nad muzeami) opublikował powtórne rozporządzenie o zamknięciu wszystkich bez wyjątku muzeów i zbiorów Lwowa (Muzeum Historyczne, Muzeum Historii Starożytnej, Muzeum Ukraińskie, Muzeum Przyrodnicze, Muzeum Etnograficzne, Galeria Obrazów, Panorama Raclawicka), Tarnopola, Stanisławowa, Kołomyi, Drohobycza,

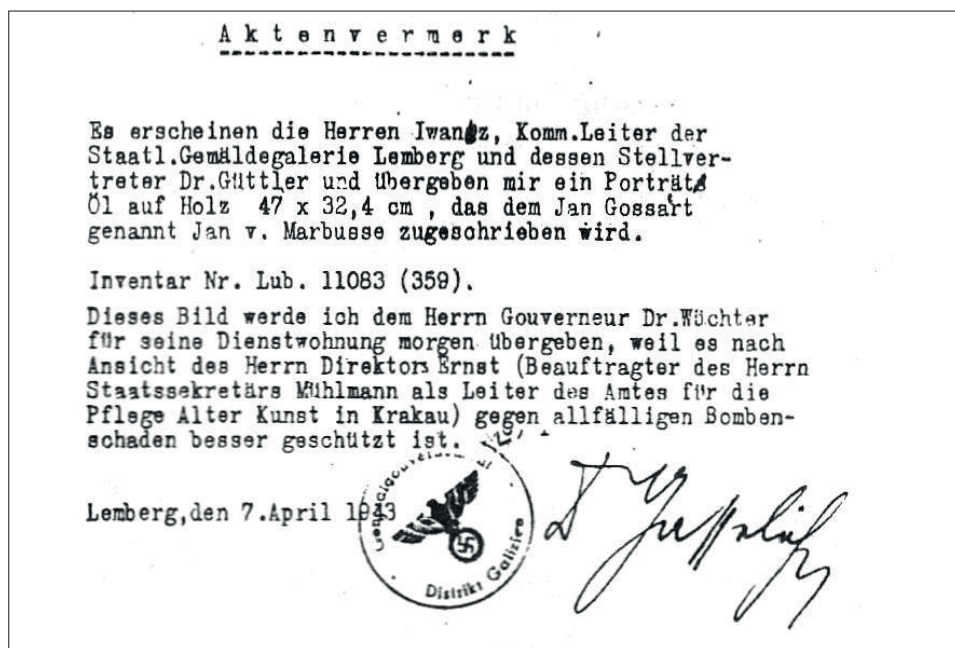
²² Materiały pro robotu ustanov kultury: lystuvannia; dokumenty pro pryiom na robotu, Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, F P-35 (Hubernatorstvo dystryktu »Halychyna« u Lvovi, 1941–1944), op. 13, spr. 156, k. 28.

²³ O. Pereyhina, *Utraty fondovyykh koleksii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u period nimetsko-fashystskoi okupatsii. Chastyna II*, „Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu” 2006, nr 11, s. 157.

²⁴ L. Kalinowski, *Piwocki Franciszek Ksawery*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Wrocław 1981, s. 615.

²⁵ Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich w latach 1940–1944, t. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, ręk. 17088/II, k. 46.

Sambora, Stryja i Sokala (muzea krajoznawcze)²⁶. Władze okupacyjne nie zezwalały również na otwieranie nowych działów lub zmianę ekspozycji muzealnych. Udośćniana wówczas była, i to tylko w 1944 r., Panorama Raclawicka, która ze względu na swój antyrosyjski wydzźwięk miała dla Niemców znaczenie propagandowe.



4. Wydane przez referenta Antona Hasselicha pokwitowanie konfiskaty ze lwowskiej Galerii Obrazów dzieła Jana Gossaerta *Portret Damy*, Lwów, 7 IV 1943 r. (Źródło: B. Voznytskyi, *Bezstrokovi rozpysky*, „Halytska brama” 1997, nr 12[36], s. 14)

W okresie okupacji niemieckiej „sytuacja zbiorów muzealnych kształtowała się najmniej korzystnie. Okupanci traktowali muzea jako magazyny, z których bezkarnie zabierali zabytkowe przedmioty (broń, dywany, gobeliny, zegary, obrazy) do wystroju prywatnych mieszkań i urzędów. Na skutek tego zbiory muzealne poniosły bardzo duże straty²⁷. Między 1941 a 1944 r. przedstawiciele niemieckiego okupacyjnego rządu wydali 22 pokwitowania o „wypożyczeniu” z lwowskiej

²⁶ *Rozporządžennâviddilu nauki i osviti general-gubernatorstva pro zakrittâ muzeiv*, 23 červnâ 1942 r., [w:] *Kulturne zhyttia v Ukraini...*, s. 151.

²⁷ M. Matwijów, *Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 r.*, „Rocznik Lwowski” 1995–1996, nr 4, s. 33.

Galerii Obrazów dzieł (obrazów, mebli, gobelinów) w celu udekorowania nimi nazistowskich instytucji administracyjnych, hoteli, klubów oficerskich i prywatnych mieszkań²⁸. Najcenniejsze zabytki Niemcy zabierali do Krakowa do dalszej „ekspertyzy”. W dniu 13 października 1941 r. wydanie czterech obrazów polskich mistrzów w celu udekorowania nimi służbowego gabinetu Wydziału Nauki i Szkolnictwa Generalnego Gubernatorstwa zaświadczył swoim podpisem referent Wydziału dr Anton Hasselich²⁹. Dnia 18 lutego 1943 r. skonfiskowano *Autoportret* Rembrandta. Hasselich w pokwitowaniu z 7 kwietnia 1943 r. o zabraniu obrazu *Portret Damy* niderlandzkiego malarza Jana Gossaerta oświadczył: „Ten obraz jutro przekazę Panu Gubernatorowi, d-rowsi Wächterowi dla jego mieszkania służbowego, dlatego, że zdaniem Pana Dyrektora Ernsta (pełnomocnika państwowego sekretarza Pana Mühlmanna, kierownika Biura Opieki nad Sztuką Starożytną w Krakowie) dzieło będzie lepiej zabezpieczone w wypadku bombardowania”³⁰. Sporządzona po wojnie lista zabytków wywiezionych z Galerii do III Rzeszy liczyła 226 eksponatów.

Jeszcze 16 grudnia 1939 r., dwa miesiące po objęciu stanowiska generalnego gubernatora okupowanej Polski, nazistowski funkcjonariusz Hans Frank nakazał konfiskować na terenie Generalnego Gubernatorstwa na rzecz Rzeszy „przedmioty historyczne i prehistoryczne, akty, dokumenty, książki, przedmioty o wartości historycznej lub kulturalno-artystycznej”³¹. Naziści w organizacyjnych przygotowaniach systematycznych grabieży dóbr kultury z polskich muzeów i kolekcji prywatnych posługiwali się dziełem polskiego bibliofila i historyka książki Edwarda Chwalewika pt. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone (1926–1927)*³². Dwutomowa praca, zawierająca opisy dzieł sztuki w poszczególnych miejscowościach według zasady alfabetycznej, była bardzo poszukiwaną w polskich księgarniach i nawet skierowana została do tłumaczenia na język niemiecki³³.

²⁸ B. Voznytskyi, *Bezstrokovi rozpysky*, „Halytska brama” 1997, nr 12(36), s. 14.

²⁹ N. Filewycz, *Lwowska Galeria Sztuki 1907–1944*, <https://www.lwow.com.pl/galeria/lw-gal-sztuki.html> (dostęp: 2 IX 2024).

³⁰ B. Voznytskyi, *op. cit.*, s. 14.

³¹ J. Pruszyński, *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo*, Warszawa 1989, s. 111.

³² E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. I–II, Warszawa–Kraków 1926–1927.

³³ M. Obrębski, *Grabież dóbr kultury w czasie II wojny światowej jako zbrodnia wojenna. Aspekty prawne*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 10, s. 115.

W październiku 1939 r. Hermann Göring mianował austriackiego historyka sztuki Kajetana Mühlmanna specjalnym pełnomocnikiem do spraw ochrony i zabezpieczania dzieł sztuki na zajętych terenach wschodnich. Po zajęciu Lwowa przez Niemców w czerwcu 1941 r. K. Mühlmann przyjechał do Ossolineum i zażądał wydania oryginalnych rysunków Albrechta Dürera, które bolszewicy, po likwidacji Muzeum Lubomirskich, przekazali do Działu Sztuki Lwowskiej Biblioteki Akademii Nauk ZSRR. Szukał ich dla Adolfa Hitlera. Mimo prób zatajenia miejsca ich przechowywania, kustosz Mieczysław Gębarowicz ostatecznie został zmuszony do przekazania Mühlmannowi 24 arkuszy z rysunkami. W dniu 2 lipca 1941 r. Mühlmann zostawił pokwitowanie i osobiście wywiózł dzieła do Berlina. Przez całą wojnę rysunki znajdowały się w Kancelarii III Rzeszy, a przed niemiecką kapitulacją zostały wysłane w specjalnym sejfie do kopalni soli w Altaussee, w Styrii³⁴. Przed Trybunałem Norymberskim Mühlmann zeznał:

Oficjalną polityką generalnego gubernatora Hansa Franka było zabezpieczenie wszystkich ważniejszych dzieł sztuki stanowiących własność polskich instytucji publicznych, zbiorów prywatnych i Kościoła. Potwierdzam, że wspomniane dzieła były faktycznie konfiskowane, i jestem świadom tego, że w przypadku zwycięstwa Niemiec nie pozostałyby w Polsce, lecz zostałyby użyte w celu uzupełnienia niemieckich zbiorów dzieł sztuki³⁵.

O rabunku rysunków Dürera pisała w 1944 r. i sowiecka prasa: „Najechawszy Lwów jak bandyci, niemieccy barbarzyńcy zaczęli rządzić miastem – zamknęli wszystkie biblioteki i niszczyli cenne ludzkie osiągnięcia kulturowe. Kolekcja oryginalnych rysunków Dürera, uważana za siódmą na świecie pod względem ilości, została natychmiast wywieziona do Niemiec”³⁶.

Lwowski historyk Roman Dziuban zaznaczył, że

wśród wywiezionych przez nazistów 2390 rysunków z byłego Muzeum im. Lubomirskich blisko 760 pochodziło ze zbiorów Lubomirskich (5 teczek) i około 1630 – z kolekcji Pawlikowskich (też 5 teczek). Muzeum im. Lubomirskich utraciło rysunki głównie niepolskich malarzy (co najmniej 700). Wśród nich około 40 rysunków z dawnego zbioru majora Karola Kühnla, a także rysunki z kolekcji Henryka

³⁴ S. Kostiuk, V. Susak, *Lvivska koleksiia rysunkiv Albrekhta Diurera*, „Halytska brama” 1997, nr 12(36), s. 11.

³⁵ M. Obrębski, *op. cit.*, s. 116.

³⁶ K. Pelekhatyi, *Nimtsi – voroby ukraïnskoï kultury. Hitleriivtsi pohrabuvaly biblioteky Lvova*, „Vilna Ukraina”, 25 VIII 1944, nr 43, s. 3.

Lubomirskiego i Ignacja Skarbeka. Były tam dzieła włoskich mistrzów – Rafaela, Vasari, Veronese, Tycjana, Tiepolo, Verrocchio, Peruzzi, Correggio, Caravaggio, Dolci, Zuccaro, a także niderlandzkich malarzy, w szczególności Rembrandta i Pietera Bruegla Starszego. Ze zbiorów Pawlikowskich konfiskowano w tym czasie rysunki przeważnie polskich malarzy z XVIII–XIX wieku (nazwiska których zaczynały się na litery od D do S) – Jana Nepomucena Głowackiego, Rafała Gadzewicza, Juliusza Kossaka, Jana Norblina, Antoniego Oleszczyńskiego, Aleksandra Orłowskiego, Józefa Peszki³⁷.

Wraz ze zbliżeniem się frontu wschodniego w końcu 1943 – na początku 1944 r. Niemcy rozpoczęli organizacyjne przygotowania do ewakuacji dóbr kultury z lwowskich muzeów, bibliotek i archiwów. Ewakuacja zbiorów muzealnych zaczęła się w styczniu 1944 r. Lwowscy muzealnicy niechętnie odpowiadali na inicjatywę niemieckiej administracji, ponieważ „dobrze znając zachłanność Niemców na dzieła sztuki mogli obawiać się, że ewakuowane i pozbawione odpowiedniej opieki zbiory staną się dla nich łakomym kąskiem”³⁸. Opracowanie planu ewakuacji powierzono przedwojnemu kierownikowi Dyrekcji Archiwum, Biblioteki i Muzeów miasta Lwowa (od czerwca 1939 r.) Karolowi Badeckiemu, który zamierzał ewakuować głównie zbiory o charakterze polskim – broń, obrazy, pamiątki cechowe, chorągwie, gobeliny. W celach ewakuacyjnych przewidywano przygotowanie 200 skrzyń, a eksponaty zamierzano wywozić do klasztorów w Tyńcu, Starym Sączu i Bieczu. Później K. Badecki zrezygnował z koordynacji przygotowań do ewakuacji, a kontynuowali je niemieccy urzędnicy miejscy. W rezultacie z Galerii Obrazów do Wiśnicza w pięciu skrzyniach wywieziono prawie 100 obrazów (m.in. „Unia Lubelska”, „Rejtan”, „Batory pod Pskowem” Jana Matejki)³⁹. Do klasztoru Kamedułów na Bielanych pod Krakowem czterema transportami (łącznie 24 skrzynie) wywieziono pamiątki z Muzeum Historycznego⁴⁰. Dyrektor Muzeum Historii Starożytnej J. Pasternak zarządził ewakuację zabytków archeologicznych – w marcu

³⁷ R. Dziuban, *Yak bulo vtracheno Rafaelia, Tytsiana, Rembrandta...: Deiaki epizody vyvezennia mystetskykh pamiatok zi Lvova za natsyistskoi okupatsii (1941–1944 rr.)*, „Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura” 2007, nr 3, s. 108.

³⁸ M. Matwijów, *Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa...*, s. 34.

³⁹ 30 červnâ 1944, *Višnič Novij. List hranitelâ L'viv'skoi kartinnoïgalerei Āna Markseno do Mečislava Gėmbaroviča u L'vovi z povidomlennâm pro pributtâ tr'oh kartin Āna Matejka: „Lūblīns'ka Uniâ”, „Rejtan” ta „Batorij pid Pskovom” do Višniča*, [w:] *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv*, t. I (1939–1945), red. Ya. Dashkevych, M. Romaniuk, H. Svarnyk, Lviv 2010, s. 254.

⁴⁰ O. Pereyhina, *Vtraty fondovykh koleksii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u period nimetsko-fashyistskoi okupatsii*, „Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu” 2001, nr 10, s. 180.

i lipcu 1944 r. w 32 skrzyniach wywieziono 5102 przedmioty muzealne⁴¹. Poza oficjalnymi trasami ewakuacyjnymi swoje zbiory wywoziły osoby prywatne. W maju 1944 r. nestor galicyjskiego muzealnictwa dr Aleksander Czołowski wysłał do Tyńca 33 skrzynie archiwaliów i artefaktów historycznych. Miesiąc wcześniej M. Gębarowicz zdeponował w Muzeum Narodowym w Krakowie zbiór rysunków obcych mistrzów (w tym Rembrandta) z dawnego Muzeum im. Lubomirskich⁴². Takie decyzje były uzasadnione z powodu nalotów sowieckiego lotnictwa, które w kwietniu i maju poważnie uszkodziły Panoramę Raclawicką czy budynki Ossolineum i Biblioteki Uniwersyteckiej. W lipcu 1944 r. decyzją dyrektora Galerii Obrazów I. Iwancja Panoramę Raclawicką przeniesiono do kościoła Bernardynów⁴³.

Dnia 15 kwietnia 1944 r. Armia Sowiecka wkroczyła do zbombardowanego Tarnopola, a 27 lipca 1944 r. sowieckie wojska zajęły Lwów i Stanisławów. Władza niezwłocznie rozpoczęła reorganizacyjną działalność we wschodniogalicyjskich muzeach. W związku ze zmianą nazwy Tarnopola na Ternopol w sierpniu 1944 r. wznowiło działalność Ternopolskie Obwodowe Muzeum Historyczno-Krajoznawcze⁴⁴. W dniu 29 sierpnia 1944 r. Urząd ds. Sztuki Rady Komisarzy Ludowych Ukraińskiej SRR nakazał rozpocząć funkcjonowanie wszystkim artystycznym muzeom Lwowa – Państwowemu Muzeum Przemysłu Artystycznego, Państwowemu Muzeum Sztuki Ukraińskiej, Obwodowej Galerii Obrazów⁴⁵. Muzea Historyczne i Etnograficzne oraz Pamiątkowo-Literackie Muzeum im. Iwana Franki zostały ponownie otwarte jako podlegające Komitetowi ds. Kulturowo-Oświatowych Instytucji Ludowego Komisarjatu Oświaty Ukraińskiej SRR.

Druga wojna światowa, wywołana przez reżimy hitlerowski i stalinowski, znacznie dotknęła wschodniogalicyjskie muzealnictwo, które przed jej wybuchem osiągnęło najwyższy poziom rozkwitu pod względem ustawodawczo-instytucyjnego zabezpieczenia, profesjonalizmu administracyjnych i naukowych kadr, bogactwa i różnorodności zbiorów. Destrukcyjny wpływ okupantów na stan muzeów Lwowa, Tarnopola, Stanisławowa i innych miasteczek polegał na nieprofesjonalnych zmianach w systemie zarządzania, nieudokumentowanych przemieszczeniach zbiorów i rabunkach unikatowych kolekcji. W okresie sowieckiej okupacji (1939–1941) muzea wchodzących wcześniej w skład Drugiej Rzeczypospolitej województw

⁴¹ *Ibidem*, s. 160.

⁴² M. Matwijów, *Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa...*, s. 44.

⁴³ R. Dziuban, *Kulturni tsinnosti ustanov Lvova...*, s. 199.

⁴⁴ O. Havryliuk, *Muzei u Ternopoli: istoriia zasnuvannia ta rozvytku*, [w:] *Ternopil'skyi oseredok NTSh. Zbirnyk prats*, t. VIII (*Muzei Ternopilshchyny*), Ternopil 2013, s. 132.

⁴⁵ *Lviiska halereia mystetstv. Khronika 1907–1947*, avt.-upor. N. Filevych, Lviv 2007, s. 72–74.

lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego zostały organizacyjnie i tematycznie przekształcone przez partyjny system zarządzania kulturą w integralną część komunistycznego, ideologiczno-propagandowego systemu, a najcenniejsze ich eksponaty wywieziono do ZSSR. Niemiecka okupacja Galicji (1941–1944) skutkowałą zamknięciem placówek muzealnych dla publiczności, traktowaniem muzeów jako magazynów przeznaczonych do dekorowania znajdującymi się w nich obrazami, gobelinami, dawną bronią czy zegarami nazistowskich biur i mieszkań oraz „zabezpieczaniem” najcenniejszych zbiorów przez ich wywiezienie do Krakowa, a dalej do III Rzeszy. Podczas gdy polskie i ukraińskie muzealnictwo przetrwało wojnę, chociaż w dotkliwie uszkodzonym stanie, to ormiańskie i żydowskie przedwojenne inicjatywy muzealne były likwidowane przez okupantów, a ich zbiory rozproszone. Precyzyjne ustalenie jakościowego i ilościowego bilansu muzealnych strat wymaga współdziałania współczesnych polskich i ukraińskich muzealników w kierunku wspólnych inicjatyw wystawienniczych, projektów badawczych, a także nieustannego poszukiwania dokumentów źródłowych.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti

F P-35 (Hubernatorstvo dystryktu »Halychyna« u Lvovi, 1941–1944), op. 13, spr. 156

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu

Dział rękopisów

Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich w latach 1940–1944, t. I, ręk. 17088/II

Źródła drukowane

Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli: dokumenty i materialy, t. I (1939–1953), upor. T. Halaichak, Kyiv 1995.

Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: peremishchennia i vtraty fondiv, t. I (1939–1945), red. Ya. Dashkevych, M. Romaniuk, H. Svarnyk, Lviv 2010.

Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy: IX. 1939 – VI. 1941: zbirnyk, red. M. Rudnytska, Niu York 1958.

Opracowania

- Bandrivskiy M., Krushelnytska L., *Zoloti Mykhalkivski skarby ta yikh dolia*, Lviv 2012.
- Biedrzycka A., *Wojenne losy Aleksandra Prusiewicza i jego „Dziennik z wydarzeń II wojny światowej 1939–1941”*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2021, R. XIII, s. 225–244. <https://doi.org/10.12797/KPK.13.2021.13.14>
- Chwalewik E., *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie*, t. I–II, Warszawa–Kraków 1926–1927.
- Ciwkacz O., *Z dziejów Biblioteki miejskiej im. W.N. Smagłowskiego w Stanisławowie (1872–1939)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2006, nr 13, s. 21–34.
- Czołowski A., *Lwowskie zbiory muzealne*, „Pamiętnik Muzealny” 1938, z. 7, s. 17–24.
- Dziuban R., *Kulturni tsinnosti ustanov Lvova u 1939–1953-gh rr.: peremishchennia i vtraty*, Lviv 2020.
- Dziuban R., *Yak bulo vtracheno Rafaelia, Tytsiana, Rembrandta...: Deiaki epizody vyvezenia mystetyskykh pamiatok zi Lvova za natsytskoi okupatsii (1941–1944 rr.)*, „Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura” 2007, nr 3, s. 108–115.
- Havryliuk O., *Muzei u Ternopoli: istoriia zasnuvannia ta rozvytku*, [w:] *Ternopilskiy oseredok NTSb. Zbirnyk prats*, t. VIII (*Muzei Ternopilshchyny*), Ternopil 2013, s. 129–135.
- Horban I., *Życie muzealne we Lwowie. Rok 1939*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, red. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok 2010, s. 9–29.
- Kalinowski L., *Piwocki Franciszek Ksawery*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Wrocław 1981, s. 615–617.
- Kostiuk S., Susak V., *Lviwska koleksiia rysunkiv Albrekhta Diurera*, „Halytska brama” 1997, nr 12(36), s. 11.
- Lviwska halereia mystetstv. Khronika 1907–1947*, avt.-upor. N. Filevych, Lviv 2007.
- Lytvyn M., Khakhula L., Shkorubka V., *Merezha ta osoblyvosti orhanizatsiinoi struktury viiskovykh muzeiv Ukrainy na suchasnomu etapi*, „Viiskovo-naukovyi visnyk” 2022, nr 38, s. 77–102.
- Matwijów M., *Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 r.*, „Rocznik Lwowski” 1995–1996, nr 4, s. 31–46.
- Matwijów M., *Muzea lwowskie wczoraj i dziś*, „Niepodległość i Pamięć” 2006, nr 13/3(24), s. 175–196.
- Naumenko K., *Misto naperedodni i na pochatku svitovoi viiny*, [w:] *Istoriia Lvova. U trokh tomakh*, t. III, red. Ya. Isaievych, M. Lytvyn, F. Steblii, Lviv 2007, s. 163–169.
- Obrębski M., *Grabież dóbr kultury w czasie II wojny światowej jako zbrodnia wojenna. Aspekty prawne*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 10, s. 114–123.

- Pajęczkowski F., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w ostatnim dwudziestoleciu (1928–1948)*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1948, t. III, s. 587–647.
- Pelekhatyi K., *Nimtsi – vorohy ukraińskiej kultury. Hitlerivtsi pobrabuvaly biblioteki Lvova*, „Vilna Ukraina”, 25 VIII 1944, nr 43, s. 3.
- Perelyhina O., *Vtraty fondovykh koleksii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u period nimetsko-fashytskoi okupatsii*, „Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu” 2001, nr 10, s. 177–193.
- Perelyhina O., *Utraty fondovykh koleksii Lvivskoho istorychnoho muzeiu u period nimetsko-fashytskoi okupatsii. Chastyna II*, „Naukovi zapysky Lvivskoho istorychnoho muzeiu” 2006, nr 11, s. 156–167.
- Petrus J. T., *Muzea lwowskie 1823–1939*, [w:] *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały sesji naukowej*, Kraków, maj 1995, t. II, red. J. K. Ostrowski, Kraków 1996, s. 425–434.
- Pruszyński J., *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza, organizacja, prawo*, Warszawa 1989.
- Quirini-Popławski L., *Muzeum Huculskie w Żabiem. Historia powstania, funkcjonowanie, współczesne próby reaktywacji idei*, „Płaj” 2008, nr 36, s. 111–131.
- Regjonalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach*, Tarnopol 1930.
- Sidorowicz-Mulak D., *Ze Lwowa do Wrocławia. Ossolineum w latach 1939–1947*, „Biuletyn IPN” 2020, nr 10, s. 85–101.
- Smirnov Yu., *Diiálnist Komisii z okhorony pamiatok kultury u Lvovi v 1939–1940 rokakh*, „Halytska brama” 2009, nr 7–9(175–177), s. 30.
- Voznytskyi B., *Bezstrokovy rozpysky*, „Halytska brama” 1997, nr 12(36), s. 14.

Netografia

- Filewycz N., *Lwowska Galeria Sztuki 1907–1944*, <https://www.lwow.com.pl/galeria/lw-gal-sztuki.html> (dostęp: 2 IX 2024).
- Haidukevych Ya., *Istoriia Ternopilskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu*, <https://gazeta.te.ua/istoriya-ternopilskogo-oblasnogo-kraieznavchogo-muzeyu/> (dostęp: 11 IX 2024).
- Matwijów M., *Sprawozdanie „Archiwa, biblioteki i muzea lwowskie” z 1940 r.*, „Rocznik Lwowski” 1997–1998, s. 7–30, <https://lwow.home.pl/rocznik/archiwa.html> (dostęp: 18 VII 2024).

Notka o autorze

Dr Liubomyr Khakhula – kandydat nauk historycznych, starszy badacz, docent Katedry Informacji Międzynarodowej Uniwersytetu Narodowego Politechnika Lwowska; pracownik naukowy Lwowskiego Muzeum Historycznego. Absolwent Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (2006), Instytutu Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakewycza NAN Ukrainy (2011). Naukowo związany z Centrum Badań Stosunków Ukraińsko-Polskich Instytutu Ukrainoznawstwa im. Iwana Krypjakewycza NAN Ukrainy (Lwów).

Zainteresowania naukowe: stosunki polsko-ukraińskie w XX w., pamięć kulturowa, polityka wobec historii, przekształcenia polskich i ukraińskich muzeów w XX w., stosunki międzynarodowe.



liubomyr.i.khakhula@lpnu.ua